

Çeviriler :

TÜRKİYE AÇISINDAN TRUMAN DOKTRİNİ VE STALİN DİPLOMASİSİNİN HATALARI

ALİ RASİZADE ŞAMILOĞLU

Rusçadan çeviren : MUHİBBİ AHMEDOV

Truman doktrininin beyan edilisinde, direkt neden Yunanistan'daki olaylar ve Türkiye ile ilgili durum olmuşursa da, Sovyetler Birliği'nde söz konusu doktrin gerek Yunanistan, gerekse de Türkiye açısından özel bir araştırmaya tabi tutulmamıştır. Oysa Truman doktrini ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli bir etken olarak savaş sonrası dönemde Türkiye'nin dünyadaki yeri ve tercihini belirlemiş, ayrıca doğal olarak Sovyet-Türkiye ikili ilişkilerini yoğun şekilde etkilemiştir. Aslında Türkiye'nin yaptığı tercih bir dereceye kadar Sovyetler Birliği'nin tutumundan, I.V. Stalin'in yanlış dış politika kavrayışından kaynaklanmaktaydı.

1947 yılı, 21 şubat günü Washington'daki İngiltere Büyükelçiliği, Yunanistan ve Türkiye'de ortaya çıkan durum üzerine iki önemli notayı iletmesi için büyükelçi Lord Inverchapel'in ABD Dışişler Bakanı G.Marshall ile bir araya gelmek istediğine dair başvuruda bulundu. G.Marshall'in Dışişler bakanı sıfatıyla ilk konuşmasını yapmak için Princeton üniversitesine (New Jersey) gitmiş olması yüzünden yardımcısı D.Acheson, derhal çalışmalarını başlatmak için büyükelçiliğe söz konusu notaların kopyalarının ABD dış işlerine iletmesini önerdi. Kopyaları ABD Dış İşler Bakanlığı Orta Doğu Bölümü Başkanı Loy Handerson kabul etti ve kendisinin elemanları konu üzerine muhtıra hazırlamak için faaliyete geçtiler. 24 Şubat'ta İngiltere'nin notalarının G.Marshall'a resmen sunulmasından daha önce muhtıra artık hazırlanmış bulunuyordu.

İngiltere hükümeti söz konusu notalarda kendi zorlukları yüzünden 1 Nisan tarihinden itibaren Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan mali yardımı durduracağını bildirerek ABD hükümetinden bu iki ülkeye verilecek yardımı üstlenmesini rica ediyordu. Türkiye ile ilgili notada, onun uluslararası durumunun yarattığı endişe dile getiriliyor ve İngiltere askeri yönetiminin şu görüşleri yer alıyordu:

a) Türkiye'nin bağımsızlığının korunması oldukça önemlidir.

b) Türk Silâhlı Kuvvetleri şimdiki haliyle bir süper devletin tecavüzüne etkin bir şekilde karşı koyabilecek güçte değildir.

c) Türk Silâhlı Kuvvetlerinin şimdiki tâlim ve hazırlığı göz önünde tutulursa, sadece çağdaş silâhların verilmesi onun savaş gücünü fazla artırmayacaktır.

ç) Kurmay Başkanları Türkiye ordusunda çok büyük boyutta yeniden silâhlanma gerektiği görüşündedirler, oysa insan gücü ve üretim imkânlarının yetersizliği dolayısıyla Birleşik Krallık (United Kingdom) bunu gerçekleştiremeyecektir. Bu nedenle, söz konusu sorun Birleşik Devletler tarafından çözülebilir¹.

Notaların sunulduğu sırada Marshall ile Inverchapel arasında geçen konuşmanın tutanağından görüldüğü gibi İngiltere'nin böylesine bir teklifle ABD makamlarına başvurma kararı hakkında Türk hükûmetine bilgi verilmemiştir. "O (Inverchapel) şunu ekledi: ABD hükümetinin yardım konusunda kararlı olduğunun bir an önce bildirilemeyeceği durumda Türklere ve Yunanlara yardımı durdurduğumuzu haber vermek felaket olurdu"².

Notalara cevap olarak, Marshall, İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'e telegraf çekerek kendisine direkt bir soru yöneltti: "bu karar İngiltere politikasının temelli şekilde değiştiği anlamına mı geliyor?" Olumsuz yanıt veren Bevin şunu ekliyordu: "Yunanistan ve Türkiye'nin özgürlüğü, İngiltere, ABD ve Batı Avrupa'nın güvenliği ve Orta Doğunun istikrarı için mutlak bir zorunluluktur. Fakat söz konusu ülkeleri destekleme öylesine bir yükür ki, İngiltere tek başına onu üstlenemiyor"³.

İki hafta sonra ABD cumhurbaşkanı tarafından kongre kürsüsünden ilan edilen ve aslında "soğuk savaşın" başladığını beyan eden Truman doktrinini gündeme getiren neden işte buydu. Truman doktrininin dünya siyasetindeki büyük önemi üzerine birçok araştırma yapılmış ve kitaplar yayınlanmıştır. Bu yüzden doktrin Sovyet-ABD ilişkilerine yaptığı etki, ABD'nin dış politikasındaki önemi, Uzak Doğu ve Avrupadaki uluslararası

¹ Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1947. Vol.5 (The Near East and Africa). Washington, 1971, p.35-37.

² İbid., p.44.

³ J. Connelli. The "office". L., 1958, p.309-310.

ilişkilerde oynadığı rolü yinelemeğe lüzum görmüyoruz. Çünkü bunlar bilinen gerçeklerdir ve uzun bir "soğuk savaş" dönemine geçişe ışık tutmaktadır. Bizim amacımız, bu doktrinin ortaya çıkması için vesile olan durumu incelemek, doktrini Türkiye açısından ele alarak tarihçilerimizin ihmal ettiği bu konudaki mevcut boşluğu bir dereceye kadar doldurmaktır⁴. Nitekim, Türkiye ile ABD arasında ikili ilişkilerde muazzam bir yeri olan Truman doktrini savaş sonrası dönemde Türkiye'nin tercihini belirleyen ana faktör olup doğal şekilde Sovyet-Türkiye ilişkilerini etkilemiştir. Bunun içindir ki, doktrini Sovyet tarihçileri için vazgeçilmez bir özel konu olarak görüyoruz. İşbu makalede ayrıca Truman doktrini üzerine yapılmış Sovyet yorumlarındaki kusuru gidermeği de amaçlamış bulunuyoruz. Şimdi yakın tarihimize gerçekçi bir bakışı savunan toplumumuzun, İ.V.Stalin ve V.M.Molotov'un Sovyet-Türkiye ilişkilerine yanlış yaklaşımları yüzünden meydana gelen olumsuz sonuçları bilmesi gerekir. Bu arada objektif bilimsel incelemeyle Türkiye-ABD işbirliğini yönlendiren başlıca noktaları ortaya koymuş olacağız. Üstelik Truman doktrini bir ilke olarak, bugün de iki devlet arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmak suretiyle önemli bir uluslararası meseledir.

Önce, söz konusu dönemde Yunanistan ve Türkiye'ye devamlı "kıyak" yapan İngiltere'nin bir süpergüç olarak ABD'den acilen duruma müdahale etmesini istemesine neden olan olağanüstü olaylara bir göz ata-

⁴ Truman doktrininin Türkiye yönü üzerine Sovyet tarihçileri yalnızca iki bilimsel araştırma ortaya koymuşlardır: A.Ş. Rasizade. Doktrina Trumena kak načalo novogo etapa amerikanskoy ekspansii v Tursii, -Problemi vseobşey istorii. Moskova 1973, s.85-110; T.V. Konyakiha. "Pomoş" Tursii po doktrine Trumena. - "Narodı Azii v Afriki" dergisi, 1975, N 3, s.135-143; ABD Dışişleri Bakanlığının 1971'de yayınladığı 1947 tarihli arşiv belgelerine dayanan adigeçen incelemeler perestroyka öncesi döneme özgü birçok iskolastik sav ve önyargular içermektedir. Başlıca husus ise Sovyet tarihçilerinin korku ve siyasi nedenler yüzünden 1945-1946 yıllarında Sovyetlerin uyguladığı başıbozuk ve saldırgan dış politikasını gözardı etmeleri, ABD-Türkiye yakınlaşmasında Sovyetlerin diplomatik hatalarını görmezlikten gelmeleridir.

Sovyetler Birliği dışında konuyla ilgili çalışmalar şunlardır: D.J.Alvarez. Bureaucracy and Gold War Diplomacy: The United States and Turkey, 1943-1946. Thessaloniki, 1980; G.S.Harris. Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971. Washington, 1972; B.R.Kuniholm. The Origins of the Cold War in the Near East; Great Power Conflict and Diplomacy in İran, Turkey and Greece. Princeton. (New Jersey) 1980; R.Robinson. İmpact of American Military and Economic Assistance Programs in Turkey. N.Y., 1956; M.Tamkoç. The Impact of the Truman Doctrine on the National Security Interests of Turkey. -Foreign Policy. Ankara, 1977, N 3-4, p.18-40; H.Ülman. Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947). Ankara, 1961; S.Xydis. New Light on the Big Three Crisis over Turkey in 1945. - Middl East Journal, 1960, Autumn, p.416-432.

lım. Bilindiği üzere o sıralarda İngiltere'nin asker bulundurduğu Yunanistan'da iç savaş sürüyordu ve monarşi rejimi iflasın eşiğindeydi. Daha 1939 yılı 19 ekim tarihinde İngiltere ile müttefiklik anlaşması imzalamış bulunan Türkiye'ye gelince, iktisadî ve iç siyasi durumunda endişe verici bir durum söz konusu değildi. Fakat tehlike Türkiye'ye uluslararası alandan geliyordu ve başlıca odak noktası Sovyetler Birliği ve onun Türkiye'ye uyguladığı siyaset idi. Daha 1944 Kasım ayında Gürcistan'ın Türkiye sınırındaki Ahıska bölgesinden Türk nüfusun sürgün edilişi de gözardı edilemez. 1947 yılında Sovyet-Türkiye ilişkilerinde gerilim doruk noktaya ulaştı. Sovyet yönetimi buna neden olarak II. Dünya savaşı yıllarında Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı izlediği düşmanca tutumu gösteriyordu⁵. İlişkilerin iyice bozulması üzerine Sovyetler Birliği, 1925'de Paris'de Türkiye ile imzalamış olduğu Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını feshetmeyi kararlaştırmıştı. Bilindiği gibi söz konusu anlaşmanın süresi 7 kasım 1945 tarihinde bitecekti. SSCB Dışişleri Bakanı V.M.Molotov 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Selim Sarper'e bir beyanat ileterek "özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde meydana gelen önemli değişimler yüzünden söz konusu anlaşmanın artık yeni duruma ters düştüğünü ve ciddi şekilde gözden geçirilmesi gerektiğini" vurgulamıştı⁶. 4 nisan 1945 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka SSCB'nin Ankara'daki büyükelçisi S.A.Vinogradov aracılığıyla, Türkiye'nin yeni anlaşma imzalamaya, ayrıca bu konuda Sovyet tarafından gelecek tekliflerin hepsini incelemeğe hazır olduğunu Sovyet hükümetine bildirdi⁷.

Ne var ki, yeni anlaşmayla ilgili Sovyet tekliflerinin Türkiye'nin egemenliğini zedeleyeceği nitelikte olması yüzünden ikili ilişkilere gerginlik getirerek, Türkiye'nin Batıya yönelmesine ve Batıyı tercih etmesine neden oldu. Az sonra Almanya'nın Potsdam kentinde Boğazlar rejimi üzerine yapılan diplomatik tartışma da bu açıdan önemli bir etken oldu⁸. Derken,

⁵ SSSR i Tursiya (1917-1979). Moskova, 1981, s.157-186. Bu kaynakta Sovyet-Türkiye ilişkilerinin giderek nasıl kötüleştiği detaylı şekilde ele alınmıştır. Fakat yorumlar Türkiye'ye olumsuz bir yaklaşım içinde yapılmıştır. Türkiye'nin II. Cihan Savaşı yollarında izlediği Dış Politikaya Şovyetlerin tepkisi ve savaş sonrası dönemde ikili ilişkilerde bu yüzden meydana gelen olaylar I. Vasilyev'in (İ.V.Smilovski'nin mahlası) araştırmasında daha açık ortaya konulmuştur: İ.Vasilyev. O tureskom "neytralitete" vo Vtoroy Mirovoy voyne. Moskova, 1951 (Savaş yıllarında Türkiye'nin "tarafsızlığına" dair).

⁶ "İzvestiya" gazetesi, 21.3.1945.

⁷ "Pravda" gazetesi, 11.4.1945.

⁸ 1945'in yazında üç süperdevlet Potsdam konfransında 1936'da İsviçre'nin Montrö şehrinde imzalanmış Boğazlar Antlaşmasını değiştirmek kararı aldılar. Gerekçe olarak da

Stalin'in emriyle Gürcistan'da ve Ermenistan'da bunlara birleşik Türkiye arazileri üzerine iddialar öne sürüldü, "Pravda" gazetesi gürcü akademisyenleri S.Canaşia ve N.Berdzenişvili'nin "Türkiye'den haklı isteklerimiz üzerine" adlı makalesini yayınladı. Söz konusu makale daha önce Tiflis'te "Komunisti" gazetesinde gürcüce yayınlanmıştı⁹. Ayrıca Sovyet basınında vatana dönen ermeni muhacirlerin iskan edilmesi için Türkiye'nin doğu vilayetlerinin Ermenistan SSC'ye verilmesini isteyen dış ermeni örgütlerinin süper devletlere yönelttikleri dilekçeler yayınlanıyordu. İşte bu, aslında o koşullarda Sovyet makamlarının söz konusu isteklere katıldığı anlamına geliyordu¹⁰.

Boğazlar meselesi üzerine yapılan görüşmelere gelince, bu konuda da Türkler için kabulü imkânsız olan önergeler yüzünden İngiltere ve ABD Türkiye'nin yanında Sovyetlere karşı ortak bir tutum aldılar¹¹.

şunu dile getiriyorlardı: 1936 Anlaşmasına göre Boğazlar rejimine uyulması için tek sorunlu ülke Türkiye idi. Fakat süperdevletlere göre Türkiye savaş sırasında anlaşmanın 19. Maddesine aykırı hareket etmişti. Bu maddeye göre, Türkiye savaşa katılmadığı takdirde savaşan ülkelerin askeri gemilerinin Boğazlardan Karadenize geçişine izin veremezdi. Türkiye'nin Alman ve İtalyan gemilerine Karadenize geçme izni verdiği için Türkiye Anlaşmayı çiğnemiş oluyordu.

⁹ "Pravda". 20.12.1945 sözkonusu arazi iddialarını tarihi temellere dayandırmak girişimi şu kitapta yapılmıştır: D.S.Zavriyev. K noveşey istori Severo-Vostoçnih vilayetov Tursii. Tiflis, 1947 (Türkiye'nin Kuzey-Doğu vilayetlerinin yakınçağ tarihi üzerine).

¹⁰ "Pravda" 22.2.1946. Yazıda 1915 Ermeni Katliamı gündeme getirilerek bu arazilerin tarihi Ermeni toprakları olduğu vurgulanmıştır. Toprak iddialarının Sovyet-Türkiye ilişkilerine yaptığı etki şu araştırmada yer almıştır: S.Mouradian. Les relations sovieto-turques et la question armenienné depuis. 1945-Esprit. 1984, N 4, p.114-127.

¹¹ SSCB, İngiltere, ABD ve Türkiye arasında Boğazlar rejiminin değiştirilmesi konusunda 1945-1946 yıllarında diplomatik düzeyde yapılan tartışmalar Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkilerinden vazgeçerek ABD'ye yakınlaşmasında önemli rol oynamıştır. "Missouri" muhribinin 1946 yılının nisan ayında İstanbul ziyareti bu yakınlaşmanın somut göstergesiydi: (D.Alvarez. The "Missouri" Visit to Turkey.-Balkan studies. Thessaloniki, 1974. N 2, p.225-236). Boğazlar Meselesi kanımızca Truman Doktrininin Türkiye Bölümü için bir başlangıç noktaydı. Bu mesele üzerine yapılmış bellibaşlı araştırmalar şunlardır: K.Baltalı. 1936-1956 yılları arasında Boğazlar Meselesi. Ankara, 1959; C.Bilsel. The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence.- American Journal of International Law. 1947, October, p.727-747; F.C.Erkin Les relations turco-sovietiques et la question des detroits. Ankara, 1968; H.N.Howard, Turkey, the Straits and V.S.Policy, Baltimore, 1974; J.Knight, America's International Quarantees for the Straits; Prelude to the Truman Doctrine - Middle Eastern Studies. 1977, N 2, p.241-249; Idem. American Statecraft and the 1946 Black Sea Straits Controversy - Political Science Quarterly, 1975, N 3, p.451-475; A. de Luca. Soviet-American Politics and the Turkish Straits-İbid. 1977, N 3, p.503-524; F.A.Vali.The Turkish Straits and NATO, Stanford, 1972. Öte yandan dört devletin Boğazlar meselesi konusunda verdikleri notalar ABD Dışişleri Bakanlı-

8 Ağustos 1946 tarihinde Ankara'daki SSCB büyükelçiliği Boğazlarda yeni rejim üzerine getirmek istediği ilkeleri içeren notayı Türkiye hükümetine sundu. Notanın 5. maddesi aynen şöyleydi: "Türkiye ve Sovyetler Birliği Boğazlarda en çok çıkarları olan ve serbest deniz ticareti ve güvenliği sağlayabilen devletler olarak başka devletlerin Karadenizde kıyısı bulunan devletlere karşı düşmanca bir amaçla Boğazları kullanmasını önlemek için ortak araçlarla Boğazlarda savunma düzenliyorlar"¹².

Boğazlarda Sovyet askerî tesisleri kurulacağı anlamına gelen böyle bir istek ayrıca yukarıda bahsedilen toprak iddialarıyla beraber Türkiye'yi Sovyetler Birliğine karşı bir cephe arayışı içine itmiş oluyordu. Artık gündeme gelmiş olan "soğuk savaş" koşullarında olaylarda görülen bu gidişat doğal olarak 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle sonuçlandı. Bu gerçekleri göz önünde tutarak Sovyet hükümeti Stalin öldükten hemen sonra geç bile olsa Türkiye ile ilişkileri normale dönüştürmek için harekete geçti. 30 Mayıs 1953'de Molotov Moskova'daki Türkiye sefiri F.H.Hozar'a bir beyanat sunarak şunları vurgulamıştı:

"Bilindiği gibi 1925 tarihli anlaşmanın süresinin bitmesi üzerine Sovyet-Türkiye ilişkilerinin yoluna koyulması sorunu, her iki devletin temsilcileri arasında birkaç yıl önce geçen resmi konuşmaların konusu olmuştur. Bu konuşmalarda Ermenistan SSC ve Gürcüstan SSC'nin Türkiye'den bazı arazi iddiaları, ayrıca Sovyet hükümetinin kendine karşı Boğazlar üzerinden gelebilecek tehlikeyi önlemek husûsundaki görüşleri söz konusuydu. Türkiye hükümeti ve kamuoyu bundan çok tedirgin olmuş ve dolayısıyla Sovyet-Türk ilişkileri kötüye gitmişti. İyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek, barış ve güvenliği sağlamak amacıyla Ermenistan ve Gürcüstan hükümetleri Türkiye'den toprak isteklerinden vazgeçmeği uygun görmüşlerdir. Boğazlar meselesine gelince, Sovyet hükümeti, bu konudaki eski görüşünü tekrar gözden geçirmiştir ve Boğazlar açısından SSCB'nin güvenliğinin, gerek SSCB, gerekse de Türkiye için aynı derecede makbul olan koşullar çerçevesinde sağlanabileceği görüşündedir. Böylece Sovyet hükümeti Türkiye'den hiç bir arazi isteği bulunmadığını beyan etmektedir"¹³.

ğınca (States Department) özel mecmuada tam şekilde yayınlanmıştır: The Problem of the Turkish Straits. Washington, 1947.

¹² "Pravda". 14.3.1946.

¹³ "Pravda". 19.7.1953.

Öte yandan 1947 yılına kadar ABD'nin Türkiye'ye yaklaşımı hiç sıcak sayılamazdı. Osmanlı İmparatorluğuna dahil arazilerden Amerika'ya göç edenlerin hemen hemen hepsinin baskı ve zulüm görmüş azınlık halklardan (Rum, Ermeni, Musevi, Balkan Slavları, Levantlı Araplar ve b.g.) olması yüzünden ABD kamuoyunda Türkiye'ye karşı olumsuz bir imaj söz konusuydu. Ayrıca Amerika'nın demokrasi anlayışıyla çelişen otoriter Atatürk yönetimi ve Türkiye'nin savaş sırasında uyguladığı Almanya eğilimli tarafsızlık politikası da ABD'de Türkiye'ye karşı hoşgörüyü engelleyen hususlardan idi.

Boğazlar rejimi üzerine tartışmalarla başlayan ABD-Türkiye yakınlaşmasının Truman doktriniyle beklenmeyen bir hızla geliştiği şüphesizdir. 1947'de ABD'nin geleneksel dış politikası Türkiye yönünden temelinden değişti. Truman'ın kongrede yaptığı konuşmanın metnini yazmış olan J.Jones anılarında bu hususta şöyle diyor: "Kendilerini o dönemin olağanüstü olayları içinde bulanların hepsi Amerika tarihinde oldukça önemli bir değişme gerçekleştiğini anlıyorlardı"¹⁴. İngiltere nota sunduğu günün hemen ardından dış işleri, ordu ve donanma yöneticileri bir araya gelerek "Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak direkt yardım konusunda State Department'in tutumu ve tavsiyeleri" üzerine bir muhtıra hazırladılar. Muhtırada varılan sonuç şöyleydi: ABD Yunanistan ve Türkiye konusunda İngiltere'nin yerini alabilir ve alması gerekir"¹⁵.

26 şubatta sözkonusu adımın muhtemel sonuçlarını dikkate alan Marshall, Acheson, savunma Bakanı J.Forrestoul ve yardımcısı R.Patterson Yunanistan ve Türkiye'ye acil yardım yapılması konusunda görüş birliğine vardılar. Aynı gün Truman onların tavsiyelerini beğendiğini bildirdi ve bunun üzerine anılarında şöyle yazıyor: "Aslında onların vardığı sonuç benim edindiğim kanaatle aynıydı... Yunanistan kaybedilseydi, o zaman Türkiye Komünizm denizinde savunulması imkânsız bir ön karakol durumuna düşecekti"¹⁶.

İşte böylece İngiltere'nin yerine geçmek için ABD ilke önemi taşıyan bir karar alıyordu ve sıra kongrenin desteğini sağlamaya geliyordu. Bu amaçla Truman önce kongre liderleriyle görüşmeği kararlaştırdı. Seçimleri bütçe masraflarını kısıtlama sloganlarıyla kazanmış olan ve muhalefetteki

¹⁴ J.Jones, *The Fifteen Weeks*, N.Y., 1955. p.VII.

¹⁵ *Foreign Relations of the United States...*Vol.5. p.53.

¹⁶ Harry S.Truman. *Memoirs*. Vol.2. *Years of Trial and Hope*, 1946-1953. N.Y., 1956, p.100.

Cumhuriyet Partisi'nin sıkı denetimi altında bulunan kongre üyelerinin öngörülen yardım için fon ayırıp ayırmayacağı bu liderlerin desteğine bağlıydı. H.Truman kongre liderleriyle 27 Şubatta Beyaz Sarayda bir araya geldi. Senato Dış İşleri Komisyonu başkanı Cumhuriyet Parti'li A. Vandenberg, Komisyon üyesi Demokrat Partili T.Konelli, Senato Finansman Komisyonu Başkanı S.Bridges, Temsilciler Meclisi spikeri J.Marteen, Meclis Dış İşleri Komisyonu Başkanı Ch. İton ve kongrenin öteki üyelerinin katıldığı görüşmede bir konuşma yapan Marshall, Sovyetler Birliğini, Türkleri seferber edilmiş bir orduyu hazır durumda bulundurmamak zorunda bırakan bir "sinir savaşı" yapmakla suçladı. Ama "Türkiye'ye etkin bir yardımı yalnız Birleşik Devletlerin yapabileceğini"¹⁷ ispatlamaya çalışan Marshall'ın sözleri Kongre üyeleri arasında istenen ilgiyi uyandıramadı.

Beyaz Sarayda yapılan görüş D.Acheson'un anılarında ayrıntılı şekilde anlatılmış bulunuyor. Acheson, yasama yetkililerinin konuya kuşkuyla baktıklarının farkına vardığı için söz almaya karar vermişti. Acheson, konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardım tasarısından daha çok söz konusu ülkelere yapılacak yardımın altında saklanan gerçekleri açıklamıştı. İran Azerbaycan'ın da çıkan olayları ve Yunanistan'daki iç savaşı Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi çembere almak çabası olarak niteleyen Acheson, Türkiye'nin oldukça kritik bir duruma düşmüş bulunduğunu vurgulamıştı. Sovyetlerin arazi iddialarını ve Boğazlar üzerine yaptıkları teklifleri ustaca ortaya koyarak Acheson kongre üyelerini "rus tehlikesi"yle korkutmaya gayret etmişti. Türkiye ve Yunanistan'ın kaybedilmesi durumunda Avrupa'nın da ağır ve tehlikeli duruma düşeceğini vurgulayan Acheson, kongre üyelerini ikna etmek için sözkonusu yardımla ABD'nin kendi güvenliğini sağladığını dile getirmişti. İşte bu deliller kongre üyelerini epeyce etkilemişti. Kongre üyeleri adına konuşan senatör Vandenberg şöyle demişti: "Bay Başkan, söylediklerinizi kongreye ve ülkeye bildirseniz, sizi desteklerim ve kongre üyelerinin çoğunun da aynısını yapacağı kanaatindeyim"¹⁸.

ABD askerî çevrelerinin Türkiye'ye yardım konusundaki görüşlerine gelince, dönemin genel kurmay başkanı general D.Eisenhower tarafından imzalanan ve Kurmay Başkanları Komitesi Muhtırası olarak bilinen belgeye şöyle deniyordu: "Barış zamanı Türkiye Orta Doğu ve Arap dünyası

¹⁷ Foreign Relations of the U.S... Vol.5, p.61-62.

¹⁸ D.Acheson. Present at the Creation: My Years in the States Department. N.Y., 1969, p.219.

açısından kilit bir noktayı elinde tutmaktadır... Savaş halinde Türkiye, Rusya'nın Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya yapacağı taarruz karşısında doğal bir engeldir... Kurmay Başkanları Komitesi, Türkiye'ye etkin bir yardım yapılmasının ABD'nin güvenliği için önemli olduğu görüşündedir, fakat bu yardım askerî yardımdan daha önemli yere sahip siyasi, ekonomik ve psikolojik faktörleri içermektedir. Bu faktörler birbiriyle sıkı bağlı olup yalnız bir arada değerlendirilmesi gerekecektir"¹⁹.

Dış politikada pahalıya mal olacak yeni bir program öngörüldüğü hakkında haberi, kongre üyeleri senatör Vanderberg'in beklediği anlayışla karşılamadılar. Fakat Truman yönetimi Türkiye'ye yapılacak yardım programını Yunanistan'a yapılacak acil yardıma bağladığı için Yunanistan'a yardımdan yana olan çok sayıda kongre üyesi fazla tepki göstermedi²⁰.

"Caydırma" teorisini ortaya atmış olan ve dönemin Dışişleri Bakanlığı Plânlama Şubesi başkanlığını yapan G.Kennan bile Trumân hükümetinin sözkonusu oyununu tepkiyle karşılıyordu: "Beni kuşkulandıran başlıca olarak Yunanistan için ekonomik ve siyasi bir program gibi düşünülen yasa tasarısına Türkiye'ye yönelik askerî yardımı da dahil etmek amacıyla, Pentagon'un yaranmış elverişli fırsattan yararlanmasıydı"²¹.

12 Mart 1947'de H.Truman kamaraların ortak toplantısında bir konuşma yaparak doktrinini açıkladı. Kongreye bir mesaj niteliği taşıyan konuşmasının Türkiye ile ilgili bölümünde Truman, ABD yardımının, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlamak için gerekli olduğunu vurguluyordu: "Söz konusu toprak bütünlüğü Orta Doğu'da istikrarı korumak için gerekiyor. Türkiye gereken yardımı almak istiyorsa, ABD bunu yapmak zorundadır. Bu yardımı yapabilecek bir tek ülke ABD'dir... Yunanistan'ın silâhlı azınlığın denetimi altına düşmesi halinde, durumdan komşusu Türkiye doğrudan doğruya ve ciddi şekilde etkilenecektir. O zaman karışıklık ve kargaşa tüm orta Doğu'ya yayılabilir... Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapmadığımız takdirde o kader saatinde sonuçlar gerek Doğu, gerekse de Batı için çok kötü olacaktır. Bu yüzden Kongreden, 30 haziran 1948 tarihine kadar Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolar tu-

¹⁹ Foreign Relations of the U.S.... Vol.5., p.112-114.

²⁰ Amerikan araştırmacı G.Harris de aynı sonuca varmıştır: G.S. Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971*. Washington, 1972, p.25-26.

²¹ G.F. Kennan. *Memoirs 1925-1950*. Boston, 1967, p.317.

tarında yardım yapmak için yetki vermesini rica ediyorum”²². Sözkonusu paranın 150 milyon doları Türkiye’ye ayrılmıştı. Ayrıca Devlet Başkanı “söz konusu ülkelerin ricaları üzerine sivil ve askerî personel gönderilmesi için yetki istiyordu.

Şimdi bir de Truman’ın mesajının bu konuda duyarlı olan başkentlerde, yani Ankara, Londra ve Moskova’da nasıl karşılandığına bakalım. Bir defa Türkiye yöneticilerini mesaj çok memnun etmişti. 14 Mart’ta ABD’nin Ankara büyükelçisi Wilson Türkiye’den şu haberi yollamıştı: “Türkiye hükümetinden bir kaç üye, milletvekilleri ve öteki kişiler Truman’ın yardımla ilgili mesajından dolayı büyük bir memnurluk duyduklarını ifade ettiler. Erkin (Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri-A.R.) bana İnönü’nün çok memnun olduğunu söyledi”²³. Bir grup ABD gazetecisiyle yaptığı söyleşi sırasında devletin, bütçesinin yarısını 750 binlik ordunun masraflarına harcamak zorunda kaldığını belirten Başbakan R.Peker şöyle demişti: “Ülkemizin yoğun ihtiyaçlarını karşılayacak olan yardımdan dolayı ABD’ye şükran borçluyuz”²⁴. Muhalefet lideri ve gelecek cumhurbaşkanı C.Bayar ise şu açıklamayı yapmıştı: “Devlet Başkanı Truman’ın yardımla ilgili önerisini büyük bir memnurluk ve şükranla karşılıyoruz”²⁵. Dikkat edilmesi gereken bir husus da söz konusu dönemde Türkiye’de dış politikayla ilgili genel konularda ve ayrıca ABD yardımı konusunda iktidarla muhalefet arasında hiçbir görüş ayrılığının bulunmamasıydı.

İngiltere’nin tutumuna gelince, Londra’da Başbakan K.Attlee ve Dışişleri Bakanı E.Bevin, Yunanistan ve Türkiye sorununun çözümünün güvenilir bir ele emanet edilmiş olduğu ve İngiltere hükümetinin kendi görevini yerine getirmiş olduğu kanısındaydılar²⁶. Muhalefet lideri W.Churchill de Truman’ın konuşmasını muhafazakâr partinin toplantısında coşku ve içten bir beğeniyle karşılamıştı²⁷. 17 Martta Avam Kamara-

²² Public Papers of the Presidents of the United States; Harry S.Truman, 1947, Washington, 1963, p.176-180.

²³ Foreign Relations of the U.S... Vol. 5, p.18.

²⁴ “The New York Times. 14.3.1947. O dönemde “The New York Times” gazetesinin Ankara muhabiri olan A.Humbaracı şu sözleri eklemiştir: “Eğer büyük demokrasi Amerika sıfatıyla yardımımıza geliyorsa, demek ki biz de demokratız: “A. Humbaracı. Middle East Indictment. London, 1958, p.50.

²⁵ “Cumhuriyet”. 14.3.1947.

²⁶ F.Williams. A Prime Minister Remembers, L., 1961, p.149.

²⁷ “The Times”. 15.3.1947.

sında ABD yardımıyla ilgili görüşmeler yapıldı. ABD Kongresi üyelerinin tam tersine İngiltere parlamentosu üyeleri Truman doktrininin işte Türkiye bölümüne daha çok ilgi gösterdiler²⁸. Hükûmet adına konuşan Dışişleri Bakanı Ç.Menale'in parlamento üyesi F.Price'ın sorusuna verdiği cevaptan anlaşıldığına göre bizzat Türkiye hükûmeti yardım vermeleri için gerek İngiltere, gerekse de ABD hükûmetlerine bir ricada bulunmamıştı. Ama Menale'e göre "Türkiye'nin belirli iktisadî ve askeri ihtiyaçları" bulunduğundan emin olan İngiltere gerekeni yapmıştı²⁹. Sovyetler Birliği'nde Truman'ın beyan ettiği yeni dış politika atağı doğal olarak endişe uyandırdı. "Pravda" gazetesi baş makâlesinde ABD'nin Türkiye'ye yapacağı yardım üzerine Sovyet yönetiminin görüşünü şöyle ifade ediyordu: "Türkiye'nin milli bütünlüğünü hiç kimsenin tehdit etmediğini ispatlamaya lüzum yoktur. Demek ki, Truman'ın bahsettiği "modernizasyonun" anlamı Türkiye'de Amerika egemenliği'nin kurulması manasına gelmektedir"³⁰.

7 Nisan 1947'de Sovyetlerin BM'deki daimî delegesi A.A.Ciromiko Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada ayrıca şunu dile getirmişti: "ABD hükûmetinin Yunanistan ve Türkiye ile ilgili olarak aldığı önlemler Birleşik Milletler Teşkilatı'nın otoritesini ciddi bir şekilde zedelemekte ve BM üyesi olan devletler arasındaki ilişkilerde muhakkak şüpheler uyandırmaktadır... Objektif ve adil olmak açısından Türkiye'nin dışardan böyle bir yardım almaya hakkı bulunmadığını itiraf etmek gerekiyor, çünkü savaşta zarar görmemiş ülkedir. Arazisi işgal altında bulunmamıştır. Müttefik devletlerin, Türkiye'yi faşist tecavüzkârlara karşı BM'in yürüttüğü mücadeleye katılmaya ikna etmek için harcadığı çabalar bilindiği gibi olumsuz sonuçlanmıştır"³¹.

Sovyet hükûmeti Türkiye'ye askeri yardım yapılmasına tepki göstererek, Yunanistan'da BM üzerinden bir iktisadî yardım yapılmasını öneriyordu. SSCB bu konuda Güvenlik Kuruluna bir karar tasarısı sundu. Oylama sırasında Güvenlik Kurulunun dört üyesi (İngiltere, Avustralya, Belçika ve Brezilya) Sovyet tasarısı aleyhinde oy kullandılar. İki üye (SSCB ve Polonya) lehine oy kullanırken, aralarında ABD de olmak üzere 5 üye çekimser kaldı. Böylece BM Güvenlik konseyi ABD'nin Türkiye'ye askeri yardımını dolayısıyla desteklemiş oluyordu.

²⁸ Parliamentary Debates: House of Commons (March 17) Vol.435. L., 1947., cols. 17-19.

²⁹ İbid., col.18.

³⁰ "Pravda". 15.3.1947.

³¹ "İzvestia". 9.4.1947.

Derken, Washington'da yardım programı üzerine yasal işlemler sürdürülüyordu. "Yunanistan ve Türkiye'ye yardım kararı" kongre kameralarında görüşülürken yasama yetkililerinden itirazlar geliyordu. İtirazların özü şuydu: Türkiye Savaş sırasında kendi tutumuyla ABD seçmenleri arasında olumsuz bir imaj yaratmıştır; Türkiye'deki rejim Amerika'daki demokrasi anlayışına aykırıdır ve bu yüzden desteklenmesine hakverilemez; Türkiye Yunanistan gibi bunalım içinde bulunmuyor ve tam tersine büyük döviz rezervine sahiptir; Türkiye'de ABD atağı mutlaka Moskova'yı rahatsız edecek ve SSCB-ABD ilişkilerini zedeleyecektir; Türkiye'ye yardım gelecekte büyük bütçe masrafları gerektirecektir; Türkiye gibi istikrarsız ve savaşçı bir ülkeyle askeri ittifak ABD'yi Sovyet-Türk münakaşasına sürükleyebilir; Türkiye'yi de desteklemeği üstlenmekle ABD İngiltere için "maşa" görevi yapmış olacaktır; Konu BM'e intikal ettirilmelidir"³².

Öte yandan Truman'ın mesajında Sovyetler Birliği'nden direkt bahsetmediği halde, senatörlerden A.Vandenberg ve T.Konelli Türkiye için bir Sovyet tehlikesinin sözkonusu olduğunu vurgulamaktaydılar³³: "Konelli Türkiye'nin her zaman dış tehlike altında bulunduğu bir gerçektir" diyor-du³⁴. Vandenberg Türkiye'ye Baltık Denizinden Kara Deniz'e kadar uzanan Sovyet sınırında bir tek gerçek bağımsız devlet olarak bakılması gerektiğini söylüyordu. Ona göre, Türkiye'nin durumu Münih anlaşması sırasında ortaya çıkan duruma benziyordu ve Sovyetlerin tecavüzcü dış politikası ışığında ABD'nin müdahale etmeyişi hüsrarla sonuçlanacaktı³⁵. Yardımdan yana olanlar ABD güvenliği açısından sağduyulu bir girişimin sözkonusu olduğunu dile getiriyorlardı. Vandenberg ve taraftarlarının gerekçe olarak gösterdikleri başlıca delil stratejik ve askerî gerçeklerdi: Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar, Doğu Akdeniz gibi önemli bölgelere ağırlığını koymuş bir devlet olarak Türkiye'de ABD etkisinin ne kadar güncel ve muhim olduğunu anlamak için sadece haritaya göz atmak yetiyordu.

15 Mayıs'ta yardıma dair yasa tasarısı nihayet kongre tarafından onaylandı. Ama Türkiye'ye yapılacak yardım 100 milyon dolara indirildi. 22

³² Congressional Record: House. Washington, 1947, p.4700-4702 (May 7), 4798. (May 8), 4883-4884 (May 10); Congressional Record: Senate. Washington, 1947, p.3294. (April 10), 3467 (April 16).

³³ ABD Senato Komisyonunda, D.Acheson'a "SSCB'yi mi kastediyorsunuz?" diye direkt sorulduğunda cevabı şöyle olmuştu: "Türkiye'ye saldırması muhtemel olan başka bir ülke tanımıyorum": Assistance to Greece and Turkey: Hearings before the Committee on Foreign Relations, V.S. Senate. March, 24-31, 1947. Washington, 1947, p.21.

³⁴ Congressional Record: Senate, p.3275 (April 1.).

³⁵ İbid., p.3195 (April 8.).

Mayıs 1947'de H.Truman Kunzas-City'de Yunanistan ve Türkiye'ye yardım verilmesi hakkında kararı imzaladı.

Karar ayrıntılı bir giriş kısmından ve 8 bölümden oluşuyordu³⁶, kararda ABD'nin girişimi, "devlet bütünlüğü'nü korumak ve bağımsız bir ülke gibi mevcut olmak için gereken acil malî ve diğer yardımın" yapılması üzerine Türkiye'nin ve Yunanistan'ın direkt ricalarına cevapmış gibi ortaya koyulmaktaydı. I. Bölümde yardım şekilleri belirlenmişti: 1) hibe, kredi ve başka şekillerde malî yardım; 2) Söz konusu ülkelere "ABD hizmetinde bulunan" personel gönderilmesi. 3) "yalnız müşavir sıfatıyla çalışmak üzere söz konusu ülkelere sınırlı sayıda ABD askerî görevlilerinin" gönderilmesi; 4) Gereken malzeme, hizmet ve bilgilerin sağlanmasıyla bu ülkelerde personel eğitimi; 5) İdarî masraflar dahil tüm masrafların karşılanması. Kararın 3. Bölümünde, yardımı alacak ülkenin uyması gerektiği altı ön şart bulunuyordu. Bu şartlardan en önemlisi yapılacak yardımın kullanılmasının ABD hükümeti tarafından sınırsız bir kontrol altında tutulacağıydı. 5. Bölümdeyse, ABD Devlet Başkanına yapılan yardımı durdurmayı icap ettiren hususlar sözkonusuydu. Yardımın şu durumlarda durdurulması öngörülüyordu.

1) Yunanistan ve Türkiye hükümetleri rica ettikte

2) BM Güvenlik Konseyi veya Genel Kurulu Böyle bir karar aldıktan (Vandenberg eklemesi)

3) ABD Devlet Başkanı Karar hedeflerinin bir başka yoldan yerine getirilmiş olduğu veya bunların yerlerine getirilmesinin imkânsız olduğu kanaatine vardıkta

4) Devlet Başkanı 3. Bölümde yer almış taahhütlerin yerine getirilmediği kanaatine vardıkta. Bu durumda ABD Devlet Başkanı yardımı durdurmazsa, yardım kongrenin iki kamarasının da bir arada alacakları kararlarla durdurulacaktı. (İşte 1975'de kongre bunu uygulayarak Devlet Başkanının iradesine karşı çıkıp Türkiye'ye askerî yardım yapılmasına ambargo koydu).

Öte yandan, karara göre Devlet Başkanı her dört ayda bir yardım programının gerçekleştirilmesi üzerine kongreye rapor sunmak zorunday-

³⁶ An Act to Provide for Assistance to Greece and Turkey. -The Turkish Aid Program (Department of State Publication) Washington, 1948, p.18-21; A Decade of American Foreign Policy; 1941-1949, Basic Documents (V.S. Senate). Washington, 1950, p.1257-1262.

dı³⁷. Ayrıca programı gerçekleştirmek ve yardımın kullanılmasını kontrol altında tutmak için yardım alacak ülkelerde ABD misyonları açılacaktı.

Daha 23 Mayıs'ta general L. Oliver'in başkanlığında ordu ve donanma subayı ve Dışişlerinden 2 iktisatçıdan oluşan 22 kişilik ABD askerî misyonu Türkiye'ye gelmiş bulunuyordu. Heyetin amacı Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarını incelemek ve yardımı ordudaki sınıflara göre dağıtma planı yapmak idi. General Oliver bir buçuk ay sonra raporu bitirdi. Ayrıntılarına eğilmeden sözkonusu raporda Truman doktrini gereği Türkiye için ayrılan ilk 100 milyon doların dağıtılması üzerine yapılan tavsiyeyi ele alalım. Rapor, verilecek yardımın 48,5 milyonunu Kara Kuvvetlerine, 14,75 milyonunu Deniz Kuvvetlerine, 26,75 milyon dolarını da Hava Kuvvetlerine ayırmayı öneriyordu. Geri kalan paradan 5 milyon doların ülkenin stratejik önemi olan yollarını onarmaya, 5 milyonunun da askeri cepanelerin ikmaline harcanması öngörülüyordu³⁸.

Az sonra Ankarada gizli bir ortamda anlaşma hazırlıkları başladı. Görüşmelerde ABD'yi büyükelçi E. Wilson, Türkiye'yi Dışişleri Bakanı H. Saka temsil ediyordu. Belgelerin yayınlanmamış olması nedeniyle görüşmelerin içeriği üzerine kesin fikir söylemek kolay değil. Amerikalı gazetecilerin haberleri ise görüşmelerin hiç de kolay geçmediğini ortaya koymaktadır³⁹. Rahatlıkla söyleyebileceğimiz husus şudur: ABD'nin yardımın kullanılması konusunda getirdiği kontrol etme hakkı ilkesi Türkiye'yi hiç memnun etmiyordu. Aslında Osmanlı borçlarının ülkeyi nasıl bir yarı sömürge haline soktuğunu, süper güçlere muhtaç bıraktığını, kapitülasyonları ve diğer rezaletleri gündeme getirdiğini daha unutmamış olan cumhuriyetçi yönetimin sakinca ve endişesi doğaldı. Kemalist Türkiye'nin liderleri millî egemenlik ve bağımsızlık konusunda oldukça titiz ve duyarlıydılar. Stalin'in toprak istekleri gibi, ABD'nin öne sürdüğü "kontrol ve denetim" şartı da onların tepkisine sebep oluyordu⁴⁰. Fakat bunlara rağmen

³⁷ Yardım programının gerçekleştirilme aşamaları ve ayrıntıları bir dizin raporda yer almıştır: Assistance to Greece and Turkey: 1st-8th Reports to Congress by V.S. President. Washington, 1947-1949.

³⁸ Foreign Relation of the V.S... Vol.5, p.233-236.

³⁹ "The New York Times" gazetesinin muhabiri Ankara'dan şu haberi veriyordu: "2 ay önce halka açıklandığından farklı olarak şimdi ABD'nin yardım programı daha çok eleştiriye yol açmaktadır. (The New York Times. 23.5.1947) "Newsweek" dergisi de, "Türk Küstahlığı" başlıklı yazıda Türk tarafının, verilecek yardımı "ABD yetkililerinin müdahalesi olmadan" kendi bildiği gibi kullanmak talebinde bulunduğunu bildiriyordu (Newsweek. 19.5.1947. p.21-22).

⁴⁰ Yabancı araştırmacıların fikirleri için bak: G.S.Harris. Op.Cit., p.27; H.Ülman. Op.Cit., s.111.

men görüşmeler sırasında Türkiye heyeti ABD koşullarını kabullenmek zorunda kaldı. Anlaşmanın taslağını” bir ay sonra imzalanmış metinle mukayesesi, aralarında hiç bir fark olmadığını gösteriyor ve bu da Türk tarafının fazla direnmediğini ortaya koyuyor.

12 Temmuz 1947’de Türkiye Dışişleri Bakanlığında E.Wilson ve H.Saka Türkiye’ye yardım hakkında Anlaşma imzaladılar⁴¹. Süresiz olan bu anlaşma ABD’nin konuyla ilgili kararına uygundu. Böylece ABD yardım yapma zamanını, şeklini ve hacmini belirleme ve bu yardımın kullanılmasını denetlemek hakkını resmi bir anlaşmayla kazanmış oluyordu. Üstelik anlaşmanın 3. Maddesi yardım programının uygulanmasını “hür şekilde gözlemek ve tam yansıtmak” konusunda ABD basını ve radyosuna hak tanıyordu. Türkiye hükümeti ise ülke içinde “söz konusu yardımın amaçları, hacmi, kaynağı, niteliği, boyutları ve sonuçları üzerine tam ve sürekli bir açıklık getirmeği” üstleniyordu. Aslında Türkiye hükümeti kendi halkına bilgi vermek konusunda tarihte ilk defa yükümlendiriliyordu.

4. Madde, askeri yardımın; bilgilerin ve kullanılma şartlarının gizliliğini ve emniyetini sağlayacak önlemleri içeriyordu. Buna göre ABD’nin izni olmadan Türk subayı, memuru veya hükümet yetkilisi olmayanlara konu üzerine bilgi vermek, askeri yardım kapsamındaki malzeme ve bilgileri başka amaçlar için kullanmak yasaktı⁴².

5. Madde, Türkiye’nin ABD mali yardımını başka devletlere borcunu vermek için kullanmasını yasaklıyordu.

⁴¹ Agreement on Aid to Turkey. - The Turkish Aid Program, p.22-24; A Decade of American Foreign Policy. ..., p.1265-1267, United Nations Treaty Series. Vol. 7. N.Y., 1947, p.299-308.

⁴² Devlet Başkanı L.Jonson Başbakan I. İnönü’ye yazdığı 5 Haziran 1964 tarihli ünlü mektubuyla Kıbrıs’ta çıkan Rum-Türk çatışmasına askeri müdahale yapmamak konusunda Türkiye’yi uyarıyordu. Mektupta vurgulanan nokta şuydu: Kıbrıs’a çıkarma yapıldığı sırada ABD yardımıyla edinilmiş silâh ve araçların kullanılması, 1947 Anlaşmasının 4. Maddesinde yer alan ve ABD izni olmadan ABD askeri yardımının Türkiye’nin savunmasıyla ilgisi olmayan amaçlar için kullanılmasını yasaklayan hükümlere tamamen aykırıdır.(Middle East Journal. 1966, N 3, p.386-388). 1974’ün yazında Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs’a çıkarma yapınca ABD Kongresi söz konusu anlaşmadan hareket ederek 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye’ye ABD silah yardımı yapılmasına ambargo uygulama yönünde karar aldı ve karar 1 Ekim 1978 tarihine kadar yürürlükte kaldı. Bak: Controversy over the Cutoff of Military Aid to Turkey.- Congressional Digest, 1975, April, N 4, p.99-128; Suspension of Prohibitions Against Military Assistance to Turkey: Hearings before the Committee on International Relations, House of Representatives (July.10, 1975) Washington, 1975.

Sözkonusu tektaraflı noktalara rağmen imzalanan Anlaşmanın TBMM’de görüşülmesi ve onaylanması sadece birkaç gün sürdü. Hükümet adına konuşan H.Saka, milletvekillerinin sakıncaları üzerine imzalanmış Anlaşmanın, Türkiye’nin Bağımsızlığını zedeleyen hiç bir hüküm içermediğini dile getirerek, tam tersine ABD’nin Türkiye’nin bağımsızlığı ve bütünlüğünü güvence altına aldığını vurguladı⁴³. Meclisin 465 üyesinden 339’u Anlaşmanın onaylanması lehine oy kullanırken aleyhine oy kullanan milletvekili yoktu. Ama oylama sırasında oturuma katılmayan 126 milletvekilinin milli egemenlik konusunda titiz davranarak böylece pasif direniş yapmış olduklarını tahmin edebiliriz. Truman Doktrininin uygulanmaya başlamasıyla kısa bir zaman içinde iç ve dış politika, iktisadî kalkınma modeli, askeri doktrin, altyapı, maliye, özel teşebbüs, kültür; eğitim hizmet sektörü dahil, Türkiye’de yaşamın bütün yönleri ABD etkisi altına giriyordu. Bir dereceye kadar bu etki şimdiye kadar sürmektedir. Burada itiraf etmemiz gereken bir husus da Batılılaşma ve Avrupalılaşma, yani Batı ile entegre olma sürecinin Türk toplumundaki geniş bir kitlenin bu konudaki istekleriyle ve hoşgörülerıyla de kolaylaşmış olmasıdır.

Tabii ki, Truman doktrini Türkiye’nin dış politikasında olağanüstü öneme sahip bir olay idi. ABD ile ilişkiler de dahil olmak üzere Türkiye, doktrin gereği dış politika konsepsyonunu tamamen yenilemiş oluyordu, Türkiye tarafsızlık politikasından barış döneminde askerî bloklara katılma siyasetine geçiyordu. Türkiye’nin NATO’ya girişi ile sonuçlanan kısa bir süre içinde Ankara’da şimdi etkinliğini koruyan yeni dış politika ilkeleri hazırlandı. Washington’un desteğine güvenen Türkiye 1947’den itibaren Sovyetlere karşı kesin ve sert bir tavır almaya başladı ve 1948 yılı Şubat ayında Moskova’daki büyükelçisini geri çekti. ABD türkologu bunu şöyle değerlendiriyordu.: “Türkiye sıcak savaşta” kendi tercihini yapmış oldu”⁴⁴.

Beklenildiği gibi, Truman doktrini uyarınca verilen 100 milyon dolara ek olarak 3 Nisan 1948 tarihinde ABD Kongresi 30 Haziran 1949 tarihine kadarki dönem için Türkiye’ye 75 milyon dolar ayırdı. Bu para, dış ülkelere yardım yapma hakkında 1948 yılı kanunu çerçevesinde veriliyordu⁴⁵. Sonraki dönemde yardımlar şöyle sıralanıyor: 1948-1951 yılları arasında

⁴³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1 Eylül 1947). Cilt 6. Ankara, 1947, s.553.

⁴⁴ L.Thomas, R.Frye. The United States, Turkey and Iran. Cambridge (Mass.) 1952, p.100.

⁴⁵ A Decade of American Foreign Policy.... p.1267.

Marshall tasarısı üzere iktisadî yardım; 1949 yılı Müşterek Savunma Kanunu gereğince yapılan askeri yardım; 1950 yılı Uluslararası kalkınma hakkında ABD Kanunu uyarınca teknik yardım. Nihayet 10 Ekim 1951 tarihli Ortak Güvenlik Kanunu gereğince yardım yapıldı ki, bu Kanun Ortak Güvenlik Ajansı çerçevesinde Türkiye'ye yapılacak askeri, iktisadi ve teknik yardımları bir arada gerçekleştirmegi öngörüyordu. Bununla ilgili ABD-Türkiye sözleşmesi 7 Ocak 1952 tarihinde Ankara'da imzalandı⁴⁶.

Şunu da kaydedelim ki, Truman doktrini ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bir takım çözülmemiş sorunlar da bırakıyordu. Başlıca sorun ABD'nin, yardım yapmasına rağmen belirli hiçbir askeri ve siyasi taahhüt üstlenmemesi idi. 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da NATO anlaşması imzalandıktan sonra bu sorun açık şekilde gündeme gelmiş oluyordu. Ankara, Truman doktriniyle başlamış olan sürecin gelişmesi amacıyla Türkiye'ye ABD güvencesi konusunda bir anlaşma imzalanması için daima ısrar etti. Türkiye, diplomasi açısından büyük çabalar harcıyarak sonunda NATO'ya girmeği başardı.

18 Şubat 1952 tarihin de Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle ABD-Türkiye ilişkileri yeni aşamaya geçti ve yardım İttifak programlarıyla çoktarafli şekilde yapılmaya başladı. Fakat yardım hakkında ikili anlaşmalar sonraki yıllarda da imzalanmıştır ki, bunların da hukuki çerçevesini halen de yürürlükte bulunan 12 Temmuz 1947 tarihli Anlaşma oluşturmaktadır.

⁴⁶ Mutual Security Assurances under Mutual Security. Act of 1951: Agreement between the USA and Turkey, signed at Ankara, 7 January 1952, Washington, 1953; United Nations Treaty Series. Vol.179, 1953, p.121-127.

Not: İşbu makale şu kaynaktan çevirilmıştır: A.Ş.Rasizade. Tureskiy aspekt doktrini Trumena i nekotoriye prosçeti Stalinskoy diplomatii. "NARODI AZII I AFRIKI" Dergisi. N 4, 1990, Moskova. S.40-50.

